

ZEMSKÝ CECH A POKLAD SV. ELIGIA PRAŽSKÝCH ZLATNÍKŮ

Dana Stehlíková

DĚJINY KORPORACÍ OD POLOVINY 13. STOLETÍ

Rozvoj měst a řemesel vedl v Evropě ve 13. století k bohatnutí měšťanů. Dokladem prosperity byly mimo jiné stoupající počty řemeslníků luxusu, především krejčích a zlatníků. Komunita zlatníků v Praze početně narůstala od poloviny 13. století, do hlavního města země začalo proudit stříbro z nově objevených nalezišť v okolí Jihlavy a Kutné Hory, tehdy největších dolů v Evropě. Zlatníci se usídlili na Starém městě v okolí Karlova mostu, při klášteře dominikánů a při čtyřech slévárnách a zkušebnách drahých kovů, které ve 30. letech 13. století podle smlouvy s králem Václavem I. založil králův mincmistr Eberhard s působností pro celé Čechy.¹

Na Staroměstském rynku, v domě zvaném huť, pracovali pod dohledem mincmistra čtyři proběři stříbra pro mincovnu a další byli v mincovně zaměstnáni jako rytci mincovních kolků. Ostatním pražským zlatníkům bylo slévání a zkoušení stříbra zakázáno, museli si kupovat stříbrné polotovary.

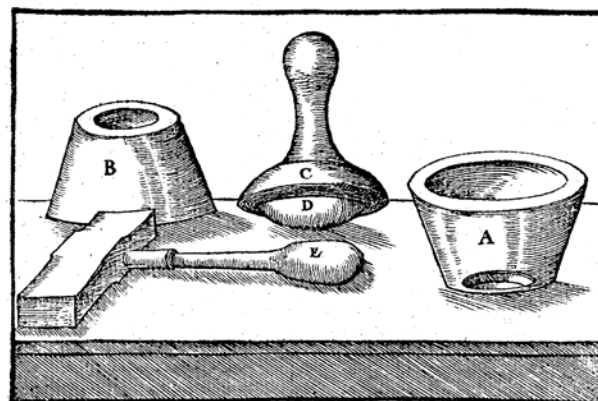
Za vlády krále Přemysla Otakara II. (1253–1278) pražští zlatníci proti monopolu zaměstnanců huti dopisem protestovali, že provoz huti omezuje jejich vlastní práci.² Král stížnosti vyhověl a udělil čtyřem z nich právo zkoušet ryzost stříbra nezávisle na mincovně.³ Roku 1300 král Václav II. povolal italské finančníky v čele s Anastáziem z Florencie k mincovní reformě a ke změně provozu: dosud rozptýlené mincovny z českých měst dal soustředit do jediného sídla a centra těžby stříbra, do Vlašského dvora v Kutné Hoře. Děvet mincoven královských měst zde mělo svou šmitnu (mincířskou kovárnu), všechny byly stejně velké, otevřené půkruhovým oknem do dvora, odkud úředníci kontrolovali jejich práci. Mincíři pracovali z 15lotového stříbra (1 hřivna měla 16 lotů = 1000/1000). Prosperitu rudokupectví, mincovnictví a zlatnictví za vlády krále Jana Lucemburského posílil objev ložisek zlata

v Jílovém u Prahy a jiných menších, například na pozemku „V Ráji“ kláštera premonstrátů v Teplé u Mariánských Lázní. Zlatá mince zvaná florén byla 22 karátová (1 hřivna = 24 karátů, 1000/1000).

ZNAČENÍ INGOTŮ A HOTOVÝCH VÝROBKŮ

V čele pražské slévárny stříbra na Staroměstském rynku se střídali zlatníci. Stříbrná ruda jim byla z dolů dodávána roztlučená, rozemletá na drť a proplavená (vyčištěná od příměsí). Tavili ji v kupolových pecích a z tyglů nalévali roz-tavený kov do kapelek, což byly mělké misky lisované ze směsi popela a hlíny.⁴ Tyto stříbrné ingoty ve tvaru bochníčků měly různou hmotnost. Jako jediné k obchodování povolené polotovary musely být před ztuhnutím označeny vtlačenou značkou, a pak se prodávaly zlatníkům.

Z českých zemí ani z Polska nebo Rakouska se žádné ingoty z této doby nedochovaly. Pro ilustraci tedy slouží archeologické nálezy ze synagogy v Erfurtu. Čtrnáct

Potřeby ke slévání stříbra, A a B – kapelky, C a D – palička (tlouk) na lisování kapelek. Georgius Agricola, De re metallica libri XII, 1555

stříbrných ingotů tří velikostí tam bylo ukryto před pogromem v roce 1349 a s pokladem stříbra byly objeveny roku 1998.⁵ V téže době se stříbrné ingoty používaly také jako platidlo, například v salzburské a řezenské arcidiecézi.⁶ Erfurt patřil k prvním městům střední Evropy, kde zlatníci již od roku 1289 značili také hotové výrobky.⁷

Městská rada Starého Města pražského zavedla povinnost značit slévané ingoty drahých kovů roku 1314. Značka měla podobu lví hlavy pro zlato a poloviční lví hlavy pro stříbro.⁸ Přesnou podobu těchto značek neznáme, žádný exemplář ingotu nebyl nalezen. Ze srovnání s ostatními zlatnickými centry středověké Evropy vyplývá, že byla organizace slévání a zkoušení drahých kovů vyspělá. Dříve je doložena jen ve Francii, kde již roku 1275 vydal král první předpis pro slévání stříbra o ryzosti 958/1000, značeny měly být nejen polotovary, ale i stříbrné výrobky. Praxe se ovšem opožďovala, podoba značek měnila, v letech 1456–1506 byly povinně zavedeny značky mistrovské a kontrolní značka proběře (vardejna), který ručil za ryzost drahého kovu.⁹ Stejně dokonalé bylo od středověku puncovníctví britské. V Anglii byla roku 1300 zavedena povinnost značit jakostní (sterlingové) stříbro o ryzosti 925/1000 a cechovní předpisy z roku 1336 stanovily značku s korunovanou lví hlavou (tradičně nazývanou „hlava leoparda“), od roku 1478 ji v Londýně doplnila značka mistra a letopočet.¹⁰ Ze středoevropských měst mezi prvními kontrolní městskou značku zavedly na svých výrobcích ve 14. až 15. století Magdeburg, Řezno, Erfurt a Norimberk,¹¹ značily městským znakem či iniciálou názvu města. Většina městských značek je doložena až během první poloviny 16. století. První datovaný příklad vídeňské puncovní značky s městským znakem

pod iniciálou W, rytým letopočtem a signaturou mistra pochází z roku 1524,¹² iniciála W v kruhovém štítku patřila dolnoslezské Vratislavi (Wroclawi) v letech 1535–1550,¹³ z českých zemí pochází rokem 1548 datovaná kontrolní značka s ježkem zlatníků jihlavských.¹⁴ Praha ve značení stříbrnických výrobků zaostala. Kromě zemského staroměstského cechu byl v pohusitské době v Praze ustaven druhý cech zlatníků na Novém Městě, jeho statuta byla schválena roku 1478¹⁵ a po něm nebo souběžně s ním třetí cech malostranský. Ten užíval snad již od poloviny 16. století cechovní značku s písmenem P v oválném štítku, ale nejstarší datovaný příklad jsme našli až z roku 1607, na noze ciboria ve Svatovítském pokladu.¹⁶ Ryzost drahých kovů stanovil císař Ferdinand I. Habsburský privilegiem z roku 1562 jednotně v celé říši pro stříbrné zboží na 15 lotů (tj. 937/1000) a pro zlaté zboží 20 karátů (833,3/1000).¹⁷ Cechovní řád z téhož roku nařizoval, aby přísežný mistr kontroloval každý stříbrný výrobek o váze vyšší než půl hřivny (tj. 126,6 g). Každý další z císařů pak předpisy pro výrobu a obchod s drahými kovy upravoval vlastním patentem.

BRATRSTVO, CECH A SVATÍ PATRONI

Pražští zlatníci ihned po korunovaci krále Jana Lucemburského v roce 1310 začali usilovat o jeho přízeň i o přízeň jeho manželky královny Elišky Přemyslovny a jejich rádců vánočními a velikonočními dary stříbrného nádobí, například poháru ve tvaru kohouta.¹⁸ Dosáhli roku 1324 svolení krále k ustavení zemského bratrstva zlatníků v Praze. Bratrstvo sdružovalo zlatníky, stříbrníky a příslušníky přidružených řemesel, jako zlatotepce, pozlacovače, a dokonce i sklenáře, kteří vytvářeli barevná skla do chrámových oken technikou shodnou s emailéry. V Paříži si emailéři ustavili vlastní sdružení. Prvním účelem bratrstva byla duchovní a sociální podpora mistrů a jejich rodin. Postupně převážily úkoly profesní: kontrola jakosti drahých kovů a kvality výrobků, přijímání a zkoušení učedníků, tovaryšů a mistrů, ochrana mistrů před cizí konkurencí, řešení sporů meziistry, vybírání příspěvků a pokut. V čele cechu stál bratrský mistr (Brudermeister), později zvaný cechmistr, a s ním

Dva stříbrné ingoty se znakem města Erfurtu, počátek 14. století, Jüdisches Museum Erfurt. Foto: Dana Stehlíková

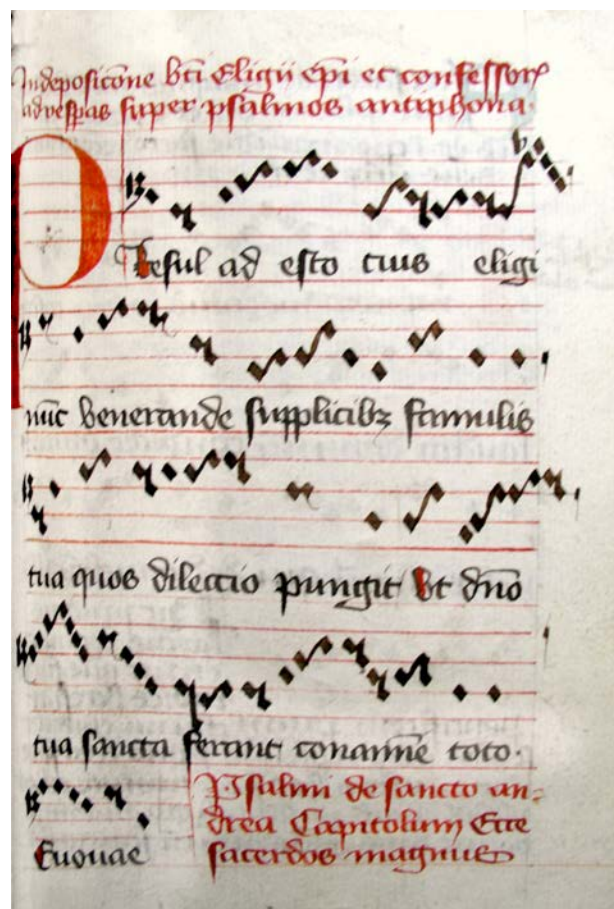
tři starší mistři přísežní, kteří zprvu jen vrypem při namátkových kontrolách zkoušeli předepsanou ryzost výrobků. Spory se řešily na čtvrtletních členských schůzích konaných v radní síni či v hospodě nebo se mistři svolávali pomocí kurýra s pověřovacím odznakem.

Pražská korporace si v letech 1324–1368 sepsala vlastní bratrská (cechovní) statuta, většina článků do nich byla dopisována během druhé třetiny 14. století.¹⁹ V témže období vznikala statuta zlatníků v dalších evropských městech: roku 1366 ustavený cech vídeňský převzal pražská statuta a od počátku ctil svatého patrona Eligia z Noyonu, stejně jako zlatníci francouzští (Paříž 1260, Štrasburk před 1363), nizozemští (Bruggy) a němečtí (Lübeck 1371, Hamburk 1376, Wismar 1380 a Basilej 1398). Statuta korporace zlatníků v Brně roku 1367 potvrdil moravský markrabě Jan Jindřich.²⁰ Další zlatnické korporace nebo městské rady si dávaly statuta opsat. Například významné zlatnické sdružení v Norimberku si teprve roku 1482 vyžádalo opis statut z Heilbronnů.²¹

Členové bratrstva a jejich rodin se společně účastnili bohoslužeb a pohřbů u oltáře svého patrona ve zvoleném kostele. Hlavním svatým patronem a ochráncem evropských zlatníků se stal franský zlatník Eligius, mincmistr a diplomat králů Clothara II. a Dagoberta, nakonec biskup v Noyonu (narozen roku 588 v Chaptelatu u Limoges, zemřel roku 660 v Noyonu). Podle legendy byl přijat do králových služeb, když dokázal z přiděleného zlata namísto jednoho jezdeckého sedla vyrobit či pozlatit dvě. Již roku 635 sv. Eligius s franským králem Pippinem založili v blízkosti královského paláce na ostrově Cité opatství benediktinů sv. Martiala, ležící v podélné ose směrem na západ; později neslo spolupatrocinium Eligiovo. Přestavěné budovy stály do 18. století, jejich inventář ani archiválie se však nedochovaly. Jeho kult se rozšířil poté, co byla roku 1212 přenesena relikvie paže z Noyonu do katedrály Notre Dame v Paříži a zlatníci jej začali uctívat²² také při špitálu sv. Eligia.²³ Do soukromé královské kaple Sainte Chapelle získal ostatky sv. Eligia v polovině 13. století její zakladatel král Ludvík IX. svatý. Oproti Trnové koruně Páně a dalším relikviím dovezeným z Konstantinopole tehdy ustoupil Eligius do pozadí hagiografického zájmu. Podobně i v noyonské katedrále se Eligius nadále dělil o patrocinium se sv. Medardem. Francouzské královské účty

a francouzské kroniky mezi četnými dary Karla V. Karlu IV. a jeho synovi zaznamenávají zvláště klenoty,²⁴ ale žádné relikvie sv. Eligia. Ani v prvním soupisu noyonských relikvií z roku 1402 Eligiova mitra není,²⁵ není evidována ani v St. Chapelle, ani v St. Denis, ani v Notre Dame, z opatství sv. Martiala a Eligia se žádné inventáře nedochovaly.

Pražští zlatníci podle statut zprvu pracovali „ke cti a chvále Boží, Matky Páně a Všech svatých“.²⁶ Teprve v létě roku 1378 dostali od císaře Karla IV. na Pražském hradě relikvie z mitry sv. Eligia, které Karel přivezl ze své poslední cesty do Francie, z opatství v Noyonu a od francouzského krále z Paříže.²⁷ Zhotovili pro ně stříbrný relikviář ve tvaru mitry, další relikviáře si zhotovili na relikvie českých patronů ve 40. až 90. letech 14. století) a dali sepsat životopis sv. Eligia s oficiem v notovém záznamu.²⁸

Začátek officia (zpěvu s notovým záznamem) k svátku translace těla sv. Eligia, KNM sign. XII F 2 Praha. Foto: Knihovna Národního muzea